

Kad smo već kod ovih tužnih tema, podsjećamo da će se ove godine napuniti puna dekada od odlaska našeg kolege i prijatelja Dubravka Škiljana. Nastojali smo se odužiti njegovoj nesebičnosti u uređivanju časopisa i biblioteke, no ostalo je još nešto neotplaćena duga: još nas čeka objava nekih njegovih tekstova, kao i njegove biografije i bibliografije. Nadamo se taj posao obaviti do kraja ove godine.

A da je časopis i u novoj seriji nastavio obilato svojim čitateljima darivati mnoštvo vrijedna štiva svjedoči bibliografija u kojoj su popisani svi prilozi u prethodnih trideset svezaka. Bibliografija navodi čak 351 prilog u časopisu u proteklih petnaest godina. Pokazuje se iz ovlaštena čitanja bibliografije da je osim bogate i raznovrsne znanstvene produkcije u časopisu objavljeno i mnoštvo prijevoda, osvrta i recenzija. Kad pak govorimo o ovome posljednjem, a još k tome kad se zna da nismo donijeli prikaze svega što se s područja naših interesa objavljuje, vidi se da je u riječ o bogatoj produkciji koja se u nas javlja, premda prilike izdavačkoj djelatnosti u ovoj zemlji nisu nimalo sklone. Nadajmo se da će se to promijeniti, a mi ćemo nastojati što više knjiga, filmova, dokumentarnih i igranih serija na rimske i grčke teme, pa izložaba i predstava prenijeti i na stranice časopisa LATINA ET GRAECA.

I u ovom se broju nalaze recenzije knjiga, ali i izvještaji o seminarima Instituta, na kojima se uvijek ističu - uz predavanja, lektorate i arheološke uvide - likovne radionice. Sljedećih će deset brojeva i svojim naslovnica pokazati svoj oslonac na mladost: autori predmeta koji će se na njima pojaviti najmlađi su klasičari. To su učenici zagrebačkih osnovnih škola (i tek godinu dana stariji njihovi kolege iz gimnazija) koji su sudjelovali na seminarima Instituta. U likovnim radionicama sudionici su od jednostavnih materijala radili predmete na antičke motive, a u tom ih je vodila izuzetno kreativna profesorica Tatjana Kovačić. Ona je izabrala najzanimljivija ostvarenja koja ćete vidjeti na koricama časopisa, a popis sudionika radionice otisnut ćemo u impresumu svakog broja.

I na kraju: ovaj broj stiže u vaše domove „po redu vožnje“: svake godine prvi broj trebao bi izaći krajem svibnja, a drugi krajem prosinca. Ovim brojem pokazujemo da to želimo postići i sa svakim idućim brojem. Do čitanja.

Barbara Pavlek

Heraklo i kolonizacija

Prvi prikaz svijeta kakvim su ga Grci zamišljali nalazimo u Homerovoj *Ilijadi*, u opisu štita koji je za Ahileja napravio Hefest (Hom. *Il.* 18. 478-608). U šest zona prikazan je nebeski svod sa Suncem, Mjesecom i zvijezdama (483-489), život u miru i ratu u gradovima (490-540), život na selu u vrijeme oranja, žetve i berbe (541-572), pastirski život (573-606) i na obodu vode Okeana (607-8). Stil ovog odlomka slijedi autor opisa Heraklova štita, tradicionalno pripisivana Hesiodu, no u autentičnost se sumnjalo već u antici; vjerojatno je dodan Hesiodovim djelima već oko 600. g. pr. Kr.¹ Hesiodova *Teogonija* skup je mitološke tradicije i novih znanja ranog arhajskog doba, razvoj svijeta od njegovog početka do „sadašnjosti“, bila ona Hesiodova ili kasnijih interpolatora.² Opis svijeta u *Teogoniji* obuhvaća tada poznate krajeve, ali i one daleke, mitološke, u koje su se tek rijetki zaputili. Narod s „ruba svijeta“ protumačeni su kao potomci junaka-povratnika iz trojanskog rata, ponajprije Odiseja: npr. Agrije, Latin i Telegon spominju se kao sinovi Odiseja i Kirke, vladari „slavnih Tirsena (Etruščana?) na svetim otocima“ (Hes. *Theog.* 1011-16). Takva mitološka tumačenja stranih naroda čine se neumjesnima u vrijeme kad su se Eubejci, slijedeći feničke puteve, otisnuli na istok sve do ušća Oronta i na zapad do Iberije i Tartesa, no treba uzeti u obzir da su se na takva putovanja odvažili samo malobrojni, a njihove su priče putovale sporo i vjerojatno zvučale nevjerojatno. Također, u vrijeme kad je znanstvena misao bila u povojima, mitologija je pružala jedino objašnjenje za novo i nepoznato s čim su se arhajski Grci susretali. Postoji i mogućnost da je sjećanje na široku mrežu mikenskih trgovačkih puteva, zamrlu tijekom tzv. mračnog doba, ipak sačuvano u pjesmama i pričama o „dalekim krajevima“ koje su prenosili rapsodi.³ Prvi epovi o kojima imamo podatke, primarno Homerovi i Hesiodovi, pa izgubljeni tzv. epski ciklusi (tebanski, trojanski i dr) bogate su kolekcije sačuvanih predaja i ujedno odraz vremena u kojem su nastajali, vremena u kojem se grčki svijet formirao u civilizaciju koja je jedno vrijeme vladala velikim dijelom Sredozemlja. O putovanju Argonauta na Crno more pjevalo se i prije Homera,⁴ no kao dio epa prvi put

¹ Lesky 2001, 110

² Ibid., 109-10

³ d' Agostino 1996, 209; cf. Vanschoonwinkel 2006

⁴ Lesky 2001,30; 51; 86

se spominje u djelu nekog Karkina iz Naupakta, koji se datira u 7/6. st. pr. Kr.⁵, paralelno s početkom naseljavanja Crnog mora.⁶ Putovanja na Zapad pak, prije nego što su Fokejci iz Masalije stigli do obala Atlantika sredinom 6. st. pr. Kr.,⁷ poduzeli heroji Odisej i Heraklo, prelazeći granice civilizacije i suočavajući se s nepoznatim morima i obalama i njihovim čudovišnim stanovnicima. Njihovi su motivi različiti: dok Homerova Odiseja morima valja volja bogova, Heraklo putuje po naredbi Euristejevoj; dok je Odisejev cilj izbjegavanje pogibli i povratak kući, Heraklo uz zadatke koje obavlja za Euristeja doživljava razne pustolovine na svom putu i mijenja krajeve kroz koje prolazi, ubija čudovišta, kažnjava prijestupnike, osniva gradove, ustanovljuje žrtvovanje životinja umjesto ljudi i donosi civilizaciju barbarima.⁸

Geografija Heraklovih putovanja

Nakon Hesiodova Štita, grčko poimanje svijeta nije se mnogo promijenilo. Herodot, pa i Strabon opisivali su svijet iz vlastite helenocentrične perspektive. Rekonstruirane karte naseljenog svijeta (grč. οἰκουμένη), kakvim su ga zamislili antički filozofi, povjesničari, matematičari i geografi, pokazuju postupni razvoj od Hekatejeve kružne mase kopna koju okružuje ocean, preko Eratostenove realističnije, do Ptolemejeve, koja se koristila sve do Kolumba i razdoblja velikih geografskih otkrića.⁹ Strabon (Str. 1. 1. 11) citira Homera kao prvog geografa („...Ὅμηρος τῆς γεωγραφίας ἤρξεν”) i kao njegove nasljednike prema Eratostenu spominje Anaksimandra, učenika Taleasa iz Mileta, koji je prvi izdao geografsku kartu („τὸν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πῖνακα”) i njihovog sugrađanina Hekateja, kojemu se pripisuje geografsko djelo („γράμμα, πιστούμενον ἐκεῖνον εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς”).¹⁰ Postupno otkrivanje novih prostora pomicalo je granice *ekumene*, gurajući mitologiju na margi-

⁵ Ibid., 112; cf. Škiljan *et al.* 1996, 332

⁶ Milićević Bradač 2010, 49

⁷ Ibid., 51

⁸ d' Agostino 1996, 209-10

⁹ Hughes & Long 1857, 2

¹⁰ Anaksimandar iz Mileta (grč. Ἀναξίμανδρος), 610-546. g.pr.Kr. grčki filozof, matematičar, astronom i geograf; sastavio prvu kartu Zemlje za koju je mislio da je valjkasta oblika, Škiljan *et al.* 1996, 28; Hekatej iz Mileta (grč. Ἑκαταῖος), 560-480. g.pr.Kr. geograf i logograf, pisac monografija o Europi i Aziji (grč. Περιήγησις: Εὐρώπη, Ἀσίη) i tvorac geografske karte koja ih je pratila (grč. Γῆς περίοδος), Ibid. 254-5; Eratosten iz Kirene (grč. Ἐρατοσθένης), 3. st. pr. Kr. gramatičar, predstojnik aleksandrijske Biblioteke, smatra se začetnikom geografije kao znanosti; opisao je tada poznati svijet i izradio kartu, približno je izmjerio opseg Zemljine kugle i nagib ekliptike, što je objavio u svojim djelima *Geografija* (grč. Γεωγραφικά) i *O mjerenju zemlje* (grč. Περὶ τῆς ἀναμετρήσεως τῆς γῆς); oba djela sačuvana su samo kao sažeci, prvo kod Strabona, a drugo kod Kleomeda (*Kružno gibanje nebeskih tijela*), Ibid., 177-78; Klaudije Ptolemej (grč. Κλαύδιος Πτολεμαῖος), oko 100-170. g. matematičar, astronom i geograf rodom iz Egipta, pisac *Geografskih uputa* (grč. Γεωγραφικὴ ὑφήγησις) u 8 knjiga, gdje je po geografskoj širini i dužini opisao preko 8 tisuća mjesta; prema tim su uputama izrađivane karte korištene do novog vijeka; Ibid., 506-7.

ne, no prve su karte zapravo slike pogleda na svijet jedne civilizacije, koje objedinjuju mjesta koja se mogu fizički locirati i posjetiti, zatim spekulativno određena mjesta poznata iz mitova, te „metafizički” prostori na samim rubovima karte, gdje se ocean stapa s nebom, gdje je granica ovog i „onog svijeta”.¹¹ Razvoj pomorskih puteva i osnivanje kolonija uvelike je utjecalo na razvoj mitova o herojima – putnicima. Od heroja-putnika najveći je svakako Heraklo – koji je „istražio svu zemlju i sinjeg mora dno s dubokim liticama, mornarima prijelaz smirivši” (Pind. *Isthm.* 4. 5557) i postavio granice naseljenog (i naseljivog?) svijeta, slavne stupove na Gibraltaru, iza kojih „nije lako prijeći preko neprelazivog mora: njih je naime heroj i bog postavio kao svjedoke slavne krajnjih granica morske plovidbe” (Pind. *Nem.* 3. 20-23).¹² Geografija Heraklovih putovanja obuhvaća sav poznati svijet, od same jezgre grčke civilizacije – Argolide – do krajnjih granica poznatog svijeta u svim smjerovima. Kad su Grci i sami počeli prelaziti granice Homerova, Hekatejeva, pa i Eratostenova svijeta, počinju u novootkrivenim mjestima i narodima prepoznavati mitološke lokacije i likove, na taj način identificirajući nove krajeve kao „već poznate”, one do kojih je već došao njihov „heroj i bog” Heraklo. Lokalne tradicije isprepleću se s mitom i on se na taj način obogaćuje stvarnim mjestima i dobiva novo značenje. Heraklov lik u sebi ujedinjuje dvije vrste putovanja, dvije „geografije”: on putuje svijetom od istoka do zapada, po horizontalnoj osi, ali također i po vertikalnoj – odlazi u Podzemlje, svijet mrtvih, i na Olimp, među bogove, mjesta koja ne spadaju u zemaljsku, „ovosvjetnu” geografiju. Heraklo ne poznaje granice, njemu je sve dostupno, sva vrata su mu otvorena. On u sebi spaja „ovaj” i „onaj” svijet i čini ga shvatljivim običnom čovjeku.¹³

Primjer koji najbolje ilustrira višeznačnosti Heraklova mita, koja ga je učinila tako pogodnim za različita tumačenja i adaptacije kroz povijest grčke civilizacije, njegovi su pothvati na krajnjem Zapadu: dovođenje Gerionove stoke i zlatnih jabuka Hesperida. Kroz povijest književnosti, autori koji su spominjali Herakla i njegove zadatke različito su interpretirali lokaciju misterioznog Vrta sa zlatnim jabukama (grč. κήπος) i Gerionovih livada (grč. λειμών) na „crvenom otoku” Eritiji (grč. Ἐρυθραία). Najstariji, Hesiod (8/7. st. pr. Kr), smješta Eritiju u „sumračnost s onu stranu sjajnog Okeana” (grč. „ἐν ἡερόεντι πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο”; Hes. *Theog.* 294), gdje se nalaze i mitska čudovišta, Graje i Gorgone, te Hesperide, „kćeri Noći (grč. Νύξ), jednog od prvih elemenata proizašlih iz Kaosa” (op. cit. 214-216, 270-76). Collette Jourdain-Annequin smatra ovo smještanje mita u sferu „svijeta s one strane” (franc. *au-delà*) dokazom tek naknadne lokalizacije pod utjecajem daleke plovidbe i osnivanja kolonija: Heraklov mit je u osnovi vezan uz putovanje na „onaj svijet”, preko granice neba

¹¹ Jourdain-Annequin 1989a, 32; prema Kish, George. *La carte, image des civilisations*, Paris, 1980.

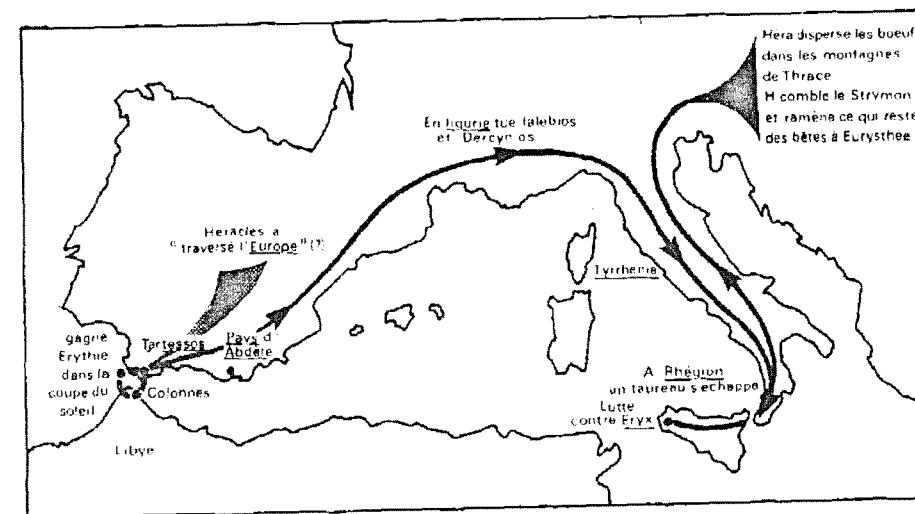
¹² οὐκέτι πρόσω // ἀβάταν ἄλα κίωνων ὑπὲρ Ἡρακλέος περᾶν εὐμαρές, // ἦρος θεὸς ἄς ἔθηκε ναυτιλίας ἐσχάτας // μάρτυρας κλυτάς; Jourdain-Annequin 1982, 249

¹³ Jourdain-Annequin 1989a, 47-8; cf. Tullon 2012, 4-7; o horizontalnom i vertikalnom konceptu groba, zagrobnog života i svijeta općenito, cf. Milićević Bradač 2002

i zemlje, dana i noći, života i smrti. Plodna polja na kraju svijeta na kojima Gerion čuva svoja goveda (Str. 3. 5. 4) nalaze se vjerojatno u blizini blaženih Elizijjskih polja.¹⁴

Već je Stezihor (7/6. st. pr. Kr) u svojoj *Geroneidi* lokalizirao Eritiju nasuprot grada Tartesa na rijeci Guadalquivir (tada zvanoj Tartes prema gradu),¹⁵ možda upoznat s pothvatom Kolaja sa Sama koji je prvi stigao do tog misterioznog grada s onu stranu Heraklovih stupova (Hdt. 4. 152). Čini se da je ta lokalizacija prihvaćena, jer početkom 5. st. pr. Kr. Ferekid (s Lera, djelovao u Ateni) smješta Eritiju u Gadeiru (Cadíz).¹⁶ Strabon (Str. 3. 5. 4) koji citira Ferekida dodaje da „drugi pak predlažu otok usporedno položen s ovim gradom, odvojen stadij uskim prolazom”. U to su doba Fokejci već vladali zapadnim Mediteranom, što je bilo presudno za razvoj i lokalizaciju mita. Ipak, zadržavanje starih elemenata poput „Sunčeva pehara” (grč. δέπας), kojim je Heraklo prešao od Tartesa do Eritije nije posve eliminiralo mističnu „onovsvjetnu” dimenziju mita.¹⁷ Lokalizacija mita o Heraklovu putovanju na Zapad koja se događala u vrijeme osnivanja kolonija na zapadu osobito se odnosi na Heraklov povratak s Gerionovim govedima u Mikenu. Njegov se „itinerar” mijenja s obzirom na napredak osnivanja grčkih gradova. Pseudo-Apolodor, držeći se svojih izvora, Heraklov povratak prikazuje jednostavno – spominje Ligure, Tirenjane, gubitak goveda u Regiju, sukob s Erikom, Herinog obada koji mu je goveda rastjerao u Trakiji i prijelaz preko Strimona (Apollod. *Bibl.* 2. 5. 10; Slika 1). Diodor Sicilski je u svom iskazu (Diod. Sic. 4. 17. 1-25) precizniji: Heraklo dolazi u doticaj s lokalnim vladarima u Iberiji i Galiji, osniva Aleziju, grad u srcu Galije, prelazi Alpe, prolazi kroz Liguriju, Tireniju, budući Rim, cijelu južnu Italiju i Siciliju, osnivajući gradove i kultove, prolazi istočnom obalom Jadrana do Epira i dalje do Peloponeza (Slika 2).¹⁸ Diodor ne spominje Sunčev pehar, niti su mu bitna Gerionova goveda; čak i sam Gerion za njega nije troglavi sin Hrisaorov, nego su to tri sina Iberskog kralja, koji su se sa svoje tri vojske suprotstavili Heraklovoj. Diodora zanima „onovsvjetna” geografija Heraklovih pothvata, put kojim je prošao i gradovi koje je posjetio ili čak osnovao.¹⁹ „Realne” lokalizacije mita inspirirale su različite interpretacije. Kao što je mit o Gerionu do Diodorova razdoblja tumačen kao put na bogati Zapad, do Gadeire kraj Tartesa, „El Dorada” starog svijeta, zlatne jabuke su bile interpretirane kao numidijski limuni, jantar, ili zlato kojim su područja Mauretanijske i Iberijske bila itekako bogata.²⁰ Iako

Pseudo-Apolodor, vjerojatno zbunjen oprečnim informacijama iz svojih izvora, vrt Hesperida povezuje s Atlasom „ne kako neki kažu u Libiji, nego kod onog Atlasa u zemlji Hiperborejaca” (Apollod. *Bibl.* 2. 5. 11),²¹ Plinije spominje Liks na atlantskoj obali Afrike o kojoj se pričalo da je tamo bio vrt Hesperida (Plin. *NH* 5. 2).²² Za taj Liks (grč. Λίξος) Strabon (Str. 17. 3. 2) kaže da je bio jednako udaljen od Heraklovih stupova kao i Gadeira.²³ Oba su grada bila izvorno Fenička – za Gades je to sigurno (osnovali su ga Feničani oko 1110. g. pr. Kr), a za Liks to tvrdi Pseudo-Skilak (4. st. pr. Kr). Budući da znamo da su Heraklovim stupovima prethodili Melkartovi, a čini se da su oba grada posjedovala Melkartov hram,²⁴ ne čudi smještanje Heraklovih zadataka na dalekom Zapadu u ova Melkartu posvećena mjesta.²⁵

Slika 1: Odvođenje Gerionovih goveda prema iskazu Pseudo-Apolodora (Apollod. *Bibl.* 2. 5. 10). Heraklov itinerar pretpostavljen je prema nazivima lokacija u tekstu (podcrtane na karti) u komparaciji s drugim izvorima. Za Abderu je korišten Str. 3. 4. 3. i St. Byz. s. v. „Abdera”. Preuzeto iz Jourdain-Annequin 1989a, Fig. 24.1, str. 254.

¹⁴ Jourdain-Annequin 1982, 251-52; Jourdain-Annequin 1989a, 41-2, 48; cf. Jourdain-Annequin 1989b, 221; za različite koncepte „drugog svijeta” kod indoeuropskih naroda Cf. Matasović 2010, 14 (tri su osnovna: „podzemlje”, „preko mora”, „na nebu” uz varijacije)

¹⁵ σζεδὸν ἀν-// τυπέρας κλεινῆς Ἐρυθραίας// Ταρτησοῦ ποταμοῦ παρὰ παγὰς... (Page 1973, A. PMG 184)

¹⁶ Müeller, Müeller & Langlois 1841, FHG, 80, fr. 33h

¹⁷ nalazi se kod Stezihora (7/6. st. pr. Kr), Pisandra, Panijasisa i Ferekida (5. st. pr. Kr) [Ath. 469d, 649e, 781d], a kasnije i kod Pseudo-Apolodora (Apollod. *Bibl.* 2. 5. 10); cf. Kerényi 1974, 167-68

¹⁸ Jourdain-Annequin 1989b, 222-225

¹⁹ Jourdain-Annequin 1989a, 33; cf. Burkert 1979, 84

²⁰ Jourdain-Annequin 1989a, 33, 43; cf. Jourdain-Annequin 1982, 239

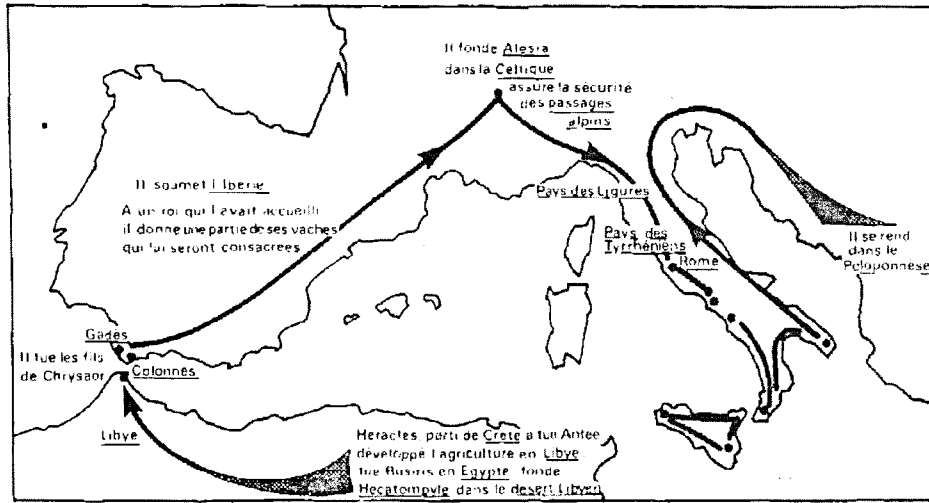
²¹ „οὐχ ὡς τινες εἶπον ἐν Λιβύῃ, ἀλλ’ ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντος ἐν Ὑπερβορείοις”; usp. Pind. *Ol.* 3. 11. i d; Paus. 5. 7. 7, 5. 15. 3. – Heraklo je kod Hiperborejaca završio goneći kerinejsku košutu, te je odatle donio maslinu i bijelu topolu koje je zasadio u Olimpiji kad je ustanovio Igre; cf. Jourdain-Annequin 1989a, 45-6

²² vrt Hesperida spominje i Plin. *NH* 5. 11. u Kirenaiki, prema „grčkim pričama promjenjive lokacije” (lat. *vagantibus graeciae fabulis*); cf. *Ibid.*, 31

²³ Gadeira / Gades (Cadíz, Španjolska): <http://pleiades.stoa.org/places/256177>; Liks (Larache, Maroko): <http://pleiades.stoa.org/places/275666>, pristupljeno 4.5.2015.

²⁴ Jourdain-Annequin 1982, 241, 243

²⁵ *Ibid.*, 236-40

Slika 2: Odvođenje Gerionovih goveda prema iskazu Diodora Sicilskog (Diod. Sic. 4. 17. 1-25). Heraklov itinere pretpostavljen je prema nazivima lokacija u tekstu (podcrtane na karti) u komparaciji s drugim izvorima. Preuzeto iz Jourdain-Annequin 1989a, Fig. 24.2, str. 254.

Heraklo – heroj koji donosi civilizaciju

Još od helenizma pokušavalo se iz mita iščitati povijest – osobe i događaje o kojima se pričalo generacijama, te su se uz postepeno dodavanje fantastičnih elemenata pretvorili u mit. Takav „historicistički” pristup u nekoj se mjeri opravdava arheološkim otkrićima brončanodobnih civilizacija koje su između ostalog inspirirale mitove o trojanskom ratu.²⁶ Razvojem antropoloških teorija mijenjao se pristup proučavanju mita. Strukturalizam, teorijska struja koju je u francuskoj antropologiji pokrenuo Claude Lévi-Strauss u drugoj polovici 20. st. raščlanjuje mit na strukturalne dijelove i proučava njihovu međuzavisnost. Iako mit uvijek prepričava događaje iz „davnih vremena”, uzorak koji je njegova jezgra može se primijeniti bilo u kojem vremenu, što mit čini bezvremenskom vrijednošću. Bit mita su, kao i kod jezika čiji je on dio, njegove sastavne jedinice, koje Lévi-Strauss zove *grosses unités constitutives*, kasnije prihvativši termin *mitem* (po uzoru na lingvističke foneme, morfeme i semanteme) ruskog folklorista Vladimira Proppa.²⁷ Mitemi se javljaju u grupacijama (*bundles*) koje su povezane relacijama. Lévi-Strauss preporučuje istodobno dijakronijski (prema toku priče) i sinkronijski (prema grupama mitema) pristup proučavanju mita.²⁸ Istovremeno, britanska je škola razvila funkcionalizam, potaknuta radom poljskog antropologa Bronisława Malinowskog. On je smatrao da mit „...nije prikaz povijesti,

nego svojevrijedno kreiran način ispunjavanja određene sociološke funkcije, glorificiranja određene grupe ili opravdavanja nekog abnormalnog stanja.”²⁹ Suvremene interpretacije i dalje se većinom drže strukturalne analize, ali kod zaključaka nastoje uzeti u obzir sve varijante mita i sagledati ih u njihovom povijesnom okviru kroz multidisciplinarni pristup. Walter Burkert smatra da, iako mit često reflektira neke povijesne situacije, to nužno ne znači da je nastao radi objašnjavanja nekog događaja ili neke ličnosti. Pitanje je ima li neki mit u svojoj jezgri određeni lik ili uzorke djelovanja (engl. *patterns of action*) – ovdje se slaže sa strukturalistima, prije svega Proppom i njegovim sljedbenicima.^{29a}

Heraklova se putovanja i njegova uloga kao „predvodnika” (grč. ἀρχηγέτης, ἡγεμών) i „osnivača” (grč. κτίστης) mogu shvatiti dvojako, budući da je tema njegovog „putovanja” bila na različite načine adaptirana kroz povijest, s obzirom na prevladavajuću filozofske i političke struje određenog prostora u određenom vremenu.³⁰ Walter Burkert analizira mit o Heraklu i Gerionu i zaključuje da se poklapa s funkcijama likova koje je odredio Vladimir Propp: junak kreće obaviti zadatak na koji je poslan (Euristej šalje Herakla po Gerionova goveda; funkcije 9-11), na putu sreće pomagača i dobiva od njega predmet koji mu je potreban za izvršenje zadatka (Heraklo od Helija dobiva zlatnu čašu u kojoj prelazi Okean; funkcije 12-14), stiže na odredište, poražava protivnika u borbi i odvodi stoku (funkcije 15-20).³¹

Burkert izdvaja tri mitema čije se paralele mogu pronaći i u drugim mitologijama: putovanje „tamo preko”, borba s čudovištem i vraćanje stoke koju je čudovište ukralo. U Heraklovu mitu ta priča nije vezana samo uz zadatak s Gerionom: epizode s puta prema Eritiji i natrag do Mikene ispunjene su epizodama identične strukture (Antej, Kako, Erik), a varijacije se nalaze i u Heraklovim avanturama u Grčkoj i u Maloj Aziji. Mit o krađi stoke prema Bruceu Lincolnu temelj je praindoeuropskog društva. U osnovi mita je junak *Trito koji vraća stoku koju je ukralo troglavo čudovište, a jedan dio stoke se potom žrtvuje bogovima. Tu se može prepoznati temelj trodijelnog indoeuropskog društva koje je rekonstruirao Geroges Dumézil: stočari se brinu za svoje blago, ratnici otimaju stoku neprijateljskim grupacijama, da bi osiguralo boljitak vlastite, a svećenici žrtvuju stoku bogovima da bi im bili milostivi. Dok se Heraklo prepoznaje u junaku *Tritu, Burkert u Gerionu vidi troglavo čudovište, možda (T)recaranusa s danijskih stela i keltskog boga poznatog kao *Tarvos trigaranus* (bik s tri roga).³² Georges Dumézil je u toj Heraklovoj ulozi junaka koji dovodi goveda vidio tragove praindoeuropskog rituala inicijacije. Jourdain-Annequin podsjeća na Heraklovu važnost kao zaštitnika mladića u atenskom gimnaziju Kinosargu, što bi mogao biti ostatak Heraklove

²⁹ Malinowski 1933, 29; cf. Jourdain-Annequin 1982, 230-31; ; Nielsen 2001, s.v. „Functionalism” ^{29a} Burkert 1979, 79

³⁰ Jourdain-Annequin 1982, 250; Jourdain-Annequin 1989a, 47-8

³¹ Burkert 1979, 84; cf. Propp 1982, 44-62

³² Burkert 1979, 85-6, 88; cf. Lincoln 1976; Jourdain-Annequin 1982, 253-4; Mallory 2006, 175-77

²⁶ Ibid, 229-30

²⁷ prvo izdanje: Пропп, В. Морфология Сказки. Academia. Leningrad, 1928.

²⁸ Lévi-Strauss 1955, 430-32; cf. Jourdain-Annequin 1982, 231-2; Nielsen 2001, s.v. „Structuralism”

uloge kao zaštitnika mladih prilikom inicijacije.³³ Zlatne jabuke besmrtnosti u voćnjaku na kraju svijeta također se mogu prepoznati u mitovima nekih indoeuropskih naroda: keltski mit o Branu (stir. *Imram Brain*) vrlo je sličan Heraklovu posjetu vrtu Hesperida, a u vedskim tekstovima zlato se poistovjećuje s besmrtnom vatrom. Heraklo koji pridržava nebeski svod dok mu Atlas nabavlja jabuke (Eur. *HF* 394-6, 400-407) podsjeća na indoeuropske mitove o Drvu života. Iako je ovaj koncept vrlo prisutan u indoeuropskoj religiji i mitologiji, ipak većina lingvista koja se bavi komparativnom mitologijom smatra da je Drvo života zapravo preuzeto od neindoeuropskih naroda sa sjevera Euroazije koji su prakticirali šamanizam od paleolitika.³⁴

Dovođenje stoke iz krajeva „s one strane” (engl. *beyond*, franc. *au-delà*) kao bit Heraklova putovanja na Zapad, za Burkerta je dokaz prežitka šamanističkih praksi u ranoj indoeuropskoj religiji. Na grčkom tlu takve su prakse čini se bile prisutne na brončano-dobnoj Kreti, gdje se „gospodarica zvijeri” (grč. *πότνια θερῶν*) štovala i u špiljama. U špiljama se pronalaze gornjopaleolitičke slikarije koje se smatraju medijem lovne magije (eng. *hunting magic*), čiji nam je princip poznat iz etnografskih paralela. Šaman, posebni član zajednice koji ima sposobnosti komunikacije s „drugim svijetom” u transu putuje da bi odande u ovaj svijet doveo lovinu. Ne uspijeva mu uvijek udobrovoljiti bogove, nekad se s njima i sukobljava. Heraklo se s preprekama suočava na različite načine: dok smrtne protivnike ubija (npr. Geriona, Kaka, Alkioneja, Anteja), s besmrtnicima postiže dogovore (npr. Apolon i Artemida oko kerinejske košute), ali im se ne ustručava niti suprotstaviti (npr. Hadu i Heri kod Pila). Heraklo je lovac, no životinje ne ubija, nego ih podvrgava ljudskoj vlasti. Uspijeva mu čak i nezamislivo: izvesti Kerbera iz Hada.³⁵

Već se spomenuta mogućnost lokalizacije Gerionovih livada uz Elizijaska polja asfodela (grč. *ἀσφοδελός λειμών*; Hom. *Od.* 11. 539). Za razliku od „otoka blaženih” (grč. *μακάρων νῆσοι*), kamo bi dospijevali junaci poginuli u borbi, Elizijaska poljana (grč. *Ἡλύσιον πεδίων*) bila je namijenjena slavnim osobama čiji je kraj bio drugačiji.³⁶ Pseudo-Apolodor (Apolod. *Bibl.* 2. 5. 10) spominje dva stada: Gerionovo koje je čuvala pastir Eurition (grč. *Εὐρυτίων*) i pas Ort, i obližnje Hadovo, koje je čuvala Menetej (grč. *Μενoitης*). Gdje god se te livade nalazile i bez obzira na to jesu li ova stada, pastiri i čuvari zapravo varijante istog mita, veza s Hadom je neizbježna. Pobjeda na Zapadu slična je pobjedi kod Pila – to je pobjeda nad smrću. Heraklo sa Zapada donosi tu pobjedu u obliku obilna stada goveda čiji će se potomci rasijati po mjestima kroz koja prolazi, a njegov će se kult u italjskim zemljama povezivati s Demetrinim i onim htonske Here.³⁷

Za razliku od ovog „starijeg”, „mističnog” Herakla, već se u vrijeme intenzivnije plovidbe na zapad (7/6. st. pr. Kr) počela razvijati slika Herakla kao „heroja koji donosi civilizaciju” (franc. *héros civilisateur*)³⁸, model putnika koji pomiče granice *ekumene* sve do krajnjeg Zapada, a čini se da slijedi i Dioniza na Istoku. Mit koji je ranije objašnjavao geografiju ovoga i „onoga” svijeta i utvrđivao granicu između njih, pomicanjem te granice u vrijeme osnivanja gradova na zapadnom Sredozemlju počeo se koristiti za objašnjavanje novog „nepoznatog” s kojim su se susreli Grci u novim krajevima.³⁹ Heraklo kao heroj koji donosi zakon, red i kulturu u divlje, negrčke prostore javlja se čini se već kod Stezihora, a svakako kod Pizandra s Roda (7/6. st. pr. Kr) i Pindara (6/5. st. pr. Kr).⁴⁰ Krajnji oblik ideje Herakla – civilizacijskog heroja nalazimo kod Didodra Sicilskog (1. st. pr. Kr). Heraklo korjenito mijenja krajeve kroz koje prolazi izvršavajući svoje zadatke; istrebljujući divlje životinje i čudovišta koja teroriziraju zemlju od rodnog mu Peloponeza sve do Indije na istoku, Egipta i Libije na jugu i Iberije i Keltike na zapadu (Diod. Sic. 2. 39, 2. 46. 3-6, 4. 11-4. 26). Osim što je očistio krajeve od zvijeri, Heraklo ih je pretvorio u plodne i bogate krajeve, isušujući močvare (op. cit. 4. 18. 6-7), stvarajući jezera (op. cit. 4. 24. 3), uspostavljajući kontrolu nad rijekama (op. cit. 4. 13. 3, 4. 35. 3-4) i gradeći prometnice (op. cit. 4. 22. 2, 4. 24. 2).⁴¹ Heraklova dominacija nad prirodom i akulturacija „barbarskih” zemalja može se prikazati tablicom preuzetom iz radova Colette Jourdain-Annequin (Tablica 1).

ἀγριότης ἔσχατη	πόλις χώρα
divlja priroda nedostupna čovjeku	priroda dostupna čovjeku za njegov boljitak
divlja priroda napućena divljim zvijerima - štetočinama	priroda očišćena od zvijeri pripremljena za poljoprivredu
divlja, neorganizirana priroda	priroda organizirana u službi društvenog života grada

Tablica 1: Prikaz Heraklovog djelovanja kao civilizacijskog heroja; prema: Jourdain-Annequin 1989b, 313 (prijevod autora)

³⁸ Engl. *culture hero* pojam je koji označava heroja-donositelja civilizacije u obliku novih tehnoloških znanja i vještina da bi pomogao ljudima olakšati život; često se kao primjer citira Prometej; *Encyclopaedia Britannica*. (1988) s.v. „Myth and mythology” (originalno u: *Macropaedia of The New Encyclopaedia Britannica*, 1988 edn., vol. 24, pp. 710-27; online na: <http://www.britannica.com/topic/myth/Myths-of-eschatology-and-destruction#ref954505>; pristupljeno 15. 6. 2015.; cf. Farnell 1921, 24-5, 27; Heraklo kao *culture hero* 102

³⁹ Jourdain-Annequin 1989a, 36-8; Jourdain-Annequin 1989b, 311

⁴⁰ Jourdain-Annequin 1982, 249; Jourdain-Annequin 1989a, 37-8; cf. Kinkel 1877, 252, fr. 10 (Pisandar), Pind. Nem. 1.21

⁴¹ Jourdain-Annequin 1982, 246-8; Jourdain-Annequin 1989a, 34, 38; Jourdain-Annequin 1989b, 303-7, 313

³³ Jourdain-Annequin 1982, 253, 255; Dumézil, Georges. *Mythes et dieux des Germains*. Paris, 1939, 92-106, ibid. *Horace et les Curiaces*. Paris, 1942. citirano u Ibid., bilj. 236.

³⁴ Jourdain-Annequin 1989a, 43-4, 46; cf. Matasović 2010, 15

³⁵ Burkert 1979, 88-98; Jourdain-Annequin 1982, 246; Jourdain-Annequin 1989a, 42 ⁶⁰⁵ Asfodel (*Asphodelus sp.*) na hrvatskom se javlja pod nazivima brden, čeplez i zlatoglav. cf. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=9361>; pristupljeno 15. 6. 2015.

³⁶ Burkert, 1985, str. 198

³⁷ Jourdain-Annequin 1982, 252-3; Jourdain-Annequin 1989a, 42; cf. Croon, J. H. *The Herdsman of the Dead: Studies on Some Cults*, Utrecht, 1952; Jourdain-Annequin 1989b, 315;

U tablici su suprotstavljeni pojmovi ἀγριότης, „divljina”, svi negrički prostori i πόλις, „grad-država”, jedan od temelja antičke grčke civilizacije. Pridruženi su im jednako suprotstavljeni pojmovi ἐσχατή, „granična zona”, ničija, neobrađena zemlja i χῶρα, kultivirano i parcelizirano zemljište koje pripada gradu. Ono što od divljine pravi grad, a od granične zemlje parcele je νόμος, zakon i red, koji Heraklo provodi i uvodi u barske zemlje koje posjećuje. Osim obračunavanja s divljom prirodom, Heraklo se suprotstavlja i divljaštvu ljudi: ubija Busirida u Egiptu jer je prinosiо ljudske žrtve (Diod. Sic. 4. 18. 1), Anteja u Libiji, jer je u hrvačkim dvobojima ubijao strance (op. cit. 4. 17. 4-5), Geriona u Iberiji, kao i na povratku Erika na Siciliji. Heraklo je „...ubijajući prijestupnike zakona ili arogantne vladare, činio gradove sretnima.” (op. cit. 4. 17. 5; 4. 23. 1-3).⁴² Ubio je i Kikna, sina Aresova, jer je oštetiо delfijsko proročište (Hes. Sc. 479-80).⁴³ Donoseći νόμος, civilizaciju, među barbare, Heraklo nailazi i na saveznike, lokalne vladare koji ga objeručke prihvaćaju i daju mu svoje kćeri, s kojima Heraklo zasniva lokalne dinastije. Na zapadu to se događa u Keltici i Laciju (Diod. Sic. 5. 1. 2; 5. 24. 1-3), a na istoku u Lidiji s Omfalom i u Skitiji (priča koju donosi Herodot: 4. 8).⁴⁴

Dok je kod Pseudo-Apolodora Heraklo prvenstveno putnik i istrebljivač zvijeri i čudovišta, u potrazi za besmrtnošću koja mu je obećana ako obavi svoje zadatke, Diodorov Heraklo je ἡγεμών, vođa koji istražuje i priprema zemlju za naseljavanje i κτίστης, osnivač gradova i kultova. Kod Pseudo-Apolodora saznajemo da je Heraklo bio osnivač jedino Abdere negdje u Iberiji (Apollod. Bibl. 2. 5. 9), dok Diodor navodi tri grada vezana uz Heraklove poslove na zapadu: Hekatompil u Libiji (Diod. Sic. 4. 18. 1), Aleziju u Galiji (op. cit. 4. 19. 2) i Kroton na Siciliji (op. cit. 4. 24. 7). Uveo je žrtvovanje goveda u Iberiji (op. cit. 4. 18. 3), postavio temelje za svoj kult u Rimu (op. cit. 4. 21. 1-5), kult Geriona i svog nećaka Jolaja u pišćevom rodnom Agiriju na Siciliji (op. cit. 4. 24. 1-6), a u Sirakuzi je potaknuo štovanje Demetre i Kore (op. cit. 4. 23. 3).⁴⁵

Koliko je grčka kolonizacija utjecala na razvoj Heraklova mita najbolje ilustriraju primjeri osnivanja kolonije na Sardiniji i Herakleje na Siciliji, priče koje ponovno donosi Diodor. U oba slučaja mit je prilagođen i služi legitimizaciji kolonizacije određenog prostora.⁴⁶ Pseudo-Apolodor (Apollod. Bibl. 2. 5. 11) Erika spominje samo kao još jednog lokalnog nasilnika koji Heraklu otima goveda na povratku od Geriona, no kod

⁴² „ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερφάνους ἀποκτείνας τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας.” (Diod. Sic. 4. 17. 5); cf. Pindarovo tumačenje Heraklovog odvođenja Gerionovih goveda (Pind. fr. 169 (151), Sandys 1915, 602-3): „νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς // θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων // ἄγει δικαίων τὸ βιαιότατον // ὑπερτάτα χειρὶ.” (Zakon, gospodar svega, smrtnika i besmrtnika, vlada najvišom rukom opravdavajući najveće nasilje)

⁴³ Jourdain-Annequin 1982, 249; Jourdain-Annequin 1989a, 36-7; Jourdain-Annequin 1989b, 308, 312-13

⁴⁴ Annequin 1989b, 311-12

⁴⁵ Jourdain-Annequin 1982, 248; Jourdain-Annequin 1989a, 35; Jourdain-Annequin 1989b, 308-9

⁴⁶ Jourdain-Annequin 1982, 248; Jourdain-Annequin 1989a, 35

Diodora on je lokalni kralj koji je svoje kraljevstvo stavio na kocku u dvoboju s Heraklom u zamjenu za Gerionova goveda. Pobjednik Heraklo kraljevstvo predaje lokalnom stanovništvu na čuvanje, dok ga njegov potomak ne zatraži natrag – što se „obistinilo” u liku spartanskog princa Dorijeja (Diod. Sic. 4. 23. 1-3). Za razliku od ove vrlo očite manipulacije mitom radi vlastite koristi, priča o Jolajevu osnivanju kolonije na Sardiniji (Diod. Sic. 4. 29. 3. – 4. 30. 6). počinje od lokalnog beotskog mita o djeci koju je Heraklo u mladosti začeo s četrdeset i devet Tespijevih kćeri. Diodor potpuno vjerodostojno prikazuje osnivanje arhajske kolonije sa svim ključnim elementima, pod Heraklovim pokroviteljstvom (zato je on ἡγεμών): poslanstvu u Delfe, skupljanjem kolonista (Tespijadima su se pridružili volonteri), početnih problema s lokalnim stanovništvom, osnivanje grada i parcelacija zemlje pod nadzorom ekista Jolaja, koji se nakon završene posla vraća u Grčku, a u gradu ga časte kao heroja. Prema Diodoru kolonija je propala i pala u ruke Kartažana zbog postupne barbarizacije grada zbog velikog udjela lokalnog stanovništva u gradskoj populaciji prilikom osnivanja.⁴⁷

Heraklo kao heroj koji donosi civilizaciju koncept je koji se počeo razvijati paralelno s kolonizacijom, kad posebno poštovanje u novoosnovanim zajednicama imaju ekisti, ljudi koji su odgovorni za pripremanje zemljišta i ljudi za osnivanje novog grada, kao i za njegov prosperitet. Ti su ljudi nerijetko bili čašćeni kao lokalni heroji.⁴⁸ Heraklo, najveći putnik grčke mitologije, idealan je zaštitnik takvih pothvata, on je ἡγεμών *par excellence*, krči putove i unosi red u kaos, njegov mit služi za interpretaciju svega nepoznatog, onoga „iza granica” grčkog svijeta.⁴⁹ Heraklo koji donosi civilizaciju potpuna je suprotnost proždrljivom nasilniku poznatom iz komedija, ali i Heraklu-grešniku kakvog prikazuju tragičari. Ovakav Heraklo bliži je praindoeuropskom heroju koji vraća stoku među svoj narod, prelazeći granice svjetova i koji „čisti” zemlju od čudovišta, dovodi red i mir u sve krajeve, intervenira u sukobima ljudi i bogova, donoseći ravnotežu između svjetova. Pitanje je može li se ovdje govoriti o razvoju grčke civilizacije vidljivom iz Heraklovih uloga, ili o koegzistiranju više „Herakla”, koji su u različitim prilikama korišteni kao simboli određenih društvenih uloga i vrijednosti. Heraklov mit sasvim sigurno nije kreacija fenomena grčke kolonizacije, iako je on utjecao na njegov razvoj, kao i na razvoj *polis*.⁵⁰

Heraklo „predvodnik” (grč. ἀρχηγέτης) nije produkt sjećanja na izgubljene kontakte mikenske civilizacije, nego je koncept nastao u vremenu razvoja plovidbe i trgovine, vjerojatno pod utjecajem feničkog boga Melkarta, koji je iz svoje prijestolnice Tira donesen sve do Stupova, u ovom slučaju Melkartovih, Tartesa i Gadesa. Heraklo *arheget* nije samo predvodnik plovidbe i putovanja do granica svijeta, nego i izvan njih: on je univerzalni medijator između ljudi, bogova i prirode.⁵¹

⁴⁷ Jourdain-Annequin 1989a, 36; Jourdain-Annequin 1989b, 309; cf. Farnell 1921, 139

⁴⁸ Annequin 1989b, 313-15

⁴⁹ Ibid., 309

⁵⁰ Ibid., 301-2

⁵¹ Annequin 1982, 243-44; Jourdain-Annequin 1989b, 316-19, 655, 658

LITERATURA:

- Burkert, Walter. *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. Sather Classical Lectures, vol. 47. University of California Press, Berkeley, 1979.
- Burkert, Walter. *Greek Religion*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1985.
- D'Agostino, Bruno. *The Colonial Experience in Greek Mythology u: The Western Greeks: Classical Civilization in the Western Mediterranean*, ed. Giovanni Pugliese Carratelli. Thames & Hudson, London, 1996, 209–14
- Farnell, Lewis Richard. *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*; the Gifford Lectures Delivered in the University of St Andrews in the Year 1920 The Clarendon Press, Oxford, 1921.
- Jourdain-Annequin, Colette. *De l'espace de la cité à l'espace symbolique Héraclès en Occident*. Dialogues d'histoire ancienne 15, br. 1/1989, 31–48
- Jourdain-Annequin, Colette. *Héraclès aux portes du soir: mythe et histoire*. Centre de recherches d'histoire ancienne, vol. 89, Université de Besançon, Diffusion les Belles Lettres, Pariz, 1989.
- Jourdain-Annequin, Colette. *Héraclès En Occident Mythe et Histoire*. Dialogues D'histoire Ancienne 8, br. 1/1982, 227– 82
- Kinkel, Gottfried. *Epicorum graecorum fragmenta*. Teubner, Leipzig, 1877.
- Hughes, William, & Long, George. *An Atlas of Classical Geography*. Long's Classical Atlas, Blanchard & Lea, Philadelphia, 1857.
- Kerényi, Karl. *The Heroes of the Greeks*. Thames & Hudson, London, 1974.
- Lesky, Albin. *Povijest grčke književnosti*; preveo Zdeslav Dukat. Golden marketing, Zagreb, 2001.
- Lévi-Strauss, Claude. *The Structural Study of Myth*. The Journal of American Folklore 68, br. 270/listopad 1955), 428– 44
- Milićević Bradač, Marina. *Grčka kolonizacija na Sredozemlju*. u: *Antički Grci na tlu Hrvatske*: [katalog izložbe : Galerija Klovićevi dvori, 14 listopada - 12 prosinca 2010], ed. Vedran Barbarić, Jasminka Poklečki Stošić, & Filip Beusan, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2010, 41–51
- Milićević Bradač, Marina. *The Living, the Dead, & the Graves*. Histria Antiqua, br. 8/2002, 53–62
- Müller, Karl; Müller, Theodor & Langlois, Victor. *Fragmenta historicorum graecorum auxerunt, notis et prolegomenis illustrarunt, indici plenissimo instruxerunt Car. et Theod Mulleri Accedunt marmora parium et rosettatum, hoc cum Letronnii, illud cum C Mulleri commentariis*. Ambrosio Firmin Didot, Pariz, 1841.
- Nielsen, Finn Sivert. *Online Dictionary of Anthropology - AnthroBase: A Searchable Database of Anthropological Texts*, 2001.
<http://www.anthrobase.com/Dic/eng/index.html>
- Škiljan, Dubravko; Brčko, Marina; Novaković, Darko; Salopek, Damir & Šešelj, Zlatko. *Leksikon Antičkih Autora (Lexicon Scriptorum Antiquorum)*. Latina & Graeca : Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
- Tullon, Hubert. *Héraclès: archéologie des 'Travaux'*, 2012. http://hubert.tullon.free.fr/operaminora/public/He_racle_s__arche_ologie_des_Travaux.pdf

Petra Šošarić

Latinski prijevodi Homera

Uvod

Cilj ovog rada je kronološki prikazati latinske prijevode Homera¹ te navesti probleme s kojima su se prevodioci susretali. S obzirom na broj prevodilaca koji su stvarali u različitim književno-povijesnim razdobljima, možemo očekivati raznolikost prevodilačkih pristupa. Moguće je da će stupanj vjernosti izvorniku varirati od prijevoda do prijevoda, te da će prevodioci povremeno pokazati veliku slobodu u radu. U ovom su članku kronološki prikazani prijevodi Homera na latinski od Andronikova prvog latinskog prijevoda iz 3. st. pr. Kr. do kraja 18. st. po Kr. kada su trojica isusovačkih učenjaka objavila svoje prijevode *Ilijade*, odnosno *Odiseje*.

Stari Rim

Recepcija Homera u starom Rimu u pravilu je ograničena na proučavanje njegova utjecaja na rimsku književnost, ponajviše epiku, no Homerov je utjecaj na rimsku kulturu mnogo širi. Homerovu prisutnost u likovnoj umjetnosti Apeninskog poluotoka u antičko doba, kako u etruščanskoj, tako i rimskoj kulturi obrađuje Farrell (2004) koji u svojoj studiji proučava freske i druge likovne prikaze. Homer nije bio zanemaren ni u izvedbenoj umjetnosti, kao što pokazuju recentne studije mima (Hunt 2008: 175; Panayotakis 2008: 190).

Prvi poznati prijevod u povijesti rimske književnosti je fragmentarno sačuvana *Odusia* Livija Andronika, nastala u 3. st. pr. Kr., ujedno i najstariji poznati prijevod Homera.² Livije Andronik bio je grčki oslobođenik koji se posvetio širenju grčke kulture u Rimu. Bio je aktivan kao učitelj, glumac i pisac. Osobito su bile popularne njegove tragedije, a *Odusia* se čitala u školi (Conte 1994: 40). Rimljani su se divili grčkoj kulturi i preuzimali od Grka mnoga kulturna dobra, a njihova je književnost bila pod tolikim utjecajem grčke da je čak i izvorni italski saturnijski stih kojim je bila pisana *Odusia* s vremenom zamijenjen grčkim heksametrom. O interesu za grčku književnost svjedoče, između ostaloga, dva poznata latinska prijevoda *Odiseje* i tri *Ilijade* nastala u antičko doba. Rimljani su općenito pokazivali puno veće zanimanje za prevođenje od Grka. Grci su barbare – one koji ne govore grčki – smatrali kulturno i moralno inferiornima te u skladu s tim stavom nisu ni učili njihove jezike (Hero-

¹ U ovom radu Homer se smatra autorom *Ilijade* i *Odiseje*.

² Najstariji književni prijevodi u povijesti čovječanstva bili su prijevodi sumerskog epa o kralju Gilgamešu. Ep je prvi put zapisan krajem 3. tisućljeća pr. Kr., a njegove su se inačice stvarale, prepisivale i prevodile sve do 2. st. pr. Kr. Ep je bio preveden na akadski, hetitski i hurijjski (Noegel 2005: 237).